

Doç. Dr. Mustafa ÜNAL

FIKHA GİRİŞ
VE
FIKİH - AHLÂK İLİŞKİSİ

Doç. Dr. Mustafa ÜNAL

FIKHA GİRİŞ
VE
FIKİH - AHLÂK İLİŞKİSİ

ADALET YAYINEVİ
Ankara - 2026

ADALET BASIM YAYIM DAĞITIM SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.

Fıkha Giriş ve Fıkıh - Ahlâk İlişkisi

Mustafa Ünal

Hukuk Yayınları Dizisi – 4478

Birinci Baskı : Şubat, 2026

ISBN : 978 – 625 – 377 – 723 – 4

ADALET YAYINEVİ

Merkez

Strazburg Caddesi No: 10/B Sıhhiye-Ankara

Tel : (0312) 231 17 00

Fax : (0312) 231 17 10

İstanbul Şube

Mustafa Kemal Caddesi No: 60/C

(Anadolu Adliyesi Karşısı) Kartal-İstanbul

Tel : (0216) 305 72 81

Dağıtım

Strazburg Caddesi No: 17/B Sıhhiye-Ankara

Bursa Şube

Bursa Adliye Sarayı Zemin Kat Bursa

 : adalet.com.tr – adaletyayinevi.com

 : adalety@adaletyayinevi.com

 : facebook.com/adaletyayinevi

 : twitter.com/adaletyayinevi

Sayfa Tasarımı:

Bilgin Teren

Kapak Tasarımı:

Yasin Özbudak

Baskı:

Adalet Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Matbaa Sertifika No: 49610

ÖNSÖZ

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla. Hamd, âlemlerin Rabbi Allah içindir. Salat ve selam Resulullah'ın, âl ve ashabının üzerine olsun.

“Şüphesiz Allah katında din İslam'dır. Kitap verilmiş olanlar, kendilerine ilim geldikten sonra sırf, aralarındaki ihtiras ve aşırılık yüzünden ayrılığa düştüler. Kim Allah'ın âyetlerini inkar ederse, bilsin ki Allah hesabı çok çabuk görür.” (Âl-i İmrân, 3/19) Tek hak din olan İslâm'ın hukuk sisteminin anlaşılabilirliği için öncelikle kavramların manalarının doğru biçimde bilinmesi gerekmektedir. Kelimelerle konuşan ancak kavramlarla düşünen insanların, aksi halde İslâm sistemini anlayabilmeleri mümkün değildir.

Günümüzde birçok kavram farklı paradigmlar ile yeniden tanımlanmakta ve bu durum zihinlerde Kur'ân ve Sünnet doğrultusunda bir düşünce oluşturulmasının önüne geçmektedir. Bundan dolayı fıkıhın anlaşılabilirliği için öncelikle temel kavramların açıklanması gerekmektedir. Buradan hareketle bu çalışmada özellikle din, kanun koyucu, ibâdet, ahlâk ve fıkıh kavramları odağında bir inceleme yapılmıştır. Bu kavramların tanımları birbirleri ile ilişkileri açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kavramlar açıklanırken birçok eserden yararlanılmış olmakla birlikte özellikle Prof. Dr. Ahmet Akman ile kaleme almış olduğumuz *“Mecelle 1. Madde Doğrultusunda Fıkıh, Hukuk, İslâm Hukuku ve İslâm Hukukçusu”* isimli kitap bölümünden yararlanılmış, alıntılar yapılmıştır.

Fıkıh dini kaynaklı, müstakil, evrensel, sürekli, fakihlerin içtihatları ile gelişen bir sistemdir. Bu sistemin tarihi dönemleri, hükümleri, konusu ve kaynakları hakkında büyük bir literatür ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada tüm bu konular, fıkıh ilmi ile yeni tanışanlara öz biçimde açıklamaya çalışılmıştır.

Ahlâk hakkındaki tartışmalar tarih boyunca devam etmiş, günümüzde ise çok daha ön plana çıkmıştır. Bugün dünyada ortak bir ahlâk ve hukuk belirlemek üzerine fikirler üretilmekte, bilimsel toplantılar yapılmaktadır.

Ancak ahlâkın kaynağı hususunda birden fazla fikir bulunmakta ve tek fikir üzerinde görüş birliğine varılamamaktadır. Bundan dolayı evrensel bir hukuk sistemi oluşturulması da çok zor bir amaç olarak görülmektedir. Bununla birlikte İslâm'da ahlâkın kaynağının vahye dayanması insanları aynı kaynak etrafında bir araya getirmektedir. İslâm'ın ahlâk ve fıkıh sisteminin evrensel bir nitelik taşıması bugün devam eden tartışmalara ışık tutabilecek önemli bir niteliktir. Bu nedenle ahlâk ve fıkıh arasındaki bağlantının anlaşılması büyük önem arz etmektedir. Çalışmanın son bölümünde bu husus konu edilmiştir.

Fıkıh ilmine giriş niteliğinde olan bu çalışmanın, başta hukuk ve ilahiyat fakültesi öğrencileri olmak üzere fıkıha merak duyan herkesin yararlanabileceği bir nitelik taşımasına özen gösterilmiştir. Bu çalışmanın bazı fakültelerde bulunan "Fıkıh ve Ahlâk" dersi için doğrudan bir kaynak, "İslâm Hukuku" ve "İslâm Hukuk Felsefesi" gibi dersler bakımından ise yardımcı kaynak olarak kullanılabilir bir özellik taşımasına gayret edilmiştir.

İhtiyacım olduğu her an arayabilip, danışmanlığına başvurabildiğim muhterem hocam Prof. Dr. Mustafa Avcı'ya, birçok görüşü bu çalışma ile farklılık arz etse de eleştirilerini ve yardımını esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Talip Türcan'a, son okumasının yapılmasında emeğini esirgemeyen değerli dostum Doç. Dr. Abdüssamed Atasoy'a ve çalışmalarına vakit ayırmam için fedakarlıkta bulunan sevgili aileme bu vesile ile teşekkürlerimi sunmak isterim.

Niyazım, gayretimın Kemalpaşazâde'nin "*Şeriat kim sarây-ı Kibriyâdır. Hakikat mülküdür, muhkem binadır.*" şeklinde ifade etmiş olduğu bu hakikat mülkü, muhkem binanın öğrenilmesi yolunda kabul edilmesidir.

Mustafa Ünal

Konya - 2026

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	5
İÇİNDEKİLER.....	7
KISALTMALAR.....	13

BİRİNCİ BÖLÜM TEMEL KAVRAMLAR

Bir Hadis	16
I. DİN.....	18
II. KANUN KOYUCU.....	22
A. Genel Olarak Egemenlik ve Yasama	22
B. Aslı Kanun Koyucu.....	23
1. Şâri'i Mübin	23
2. Resulullah (ﷺ).....	28
C. Bağlı Yetki ile Yasama Faaliyeti	29
1. Devlet Başkanı	29
2. Müçtehitler	30
III. İBÂDET	31
IV. AHLÂK.....	33
A. Genel Olarak Ahlâkın Tarifi.....	33
B. Ahlâkın Kaynağı.....	34
V. FIKIH.....	35
A. Genel Olarak Fıkıhın Tarifi	35
B. Fıkıh ve Hukuk.....	38
C. Fıkıh ve İslâm Hukuku	41
D. Fıkıh ve Müslümanların Fikhi (Toplumların Fikhi)	42
E. Fıkıh ve Şeriat	42

İKİNCİ BÖLÜM

FIKİH SİSTEMİ

Bir hadis.....	46
I. FIKİH SİSTEMİNİN ÖZELLİKLERİ	47
A. Dini Kaynaklı Olması	47
B. Müstakil Bir Hukuk Sistemi Olması	49
C. Evrensel ve Sürekli Olması	51
D. Fakihlerin İçtihatlarıyla Gelişmiş Olması.....	52
E. Meseleci Bir Yöntemle Doğmuş ve Gelişmiş Olması.....	53
F. Fıkıh ve Diğer Hukuk Sistemleri.....	54
1. Genel Olarak.....	54
2. Fıkıh ve Roma Hukuku.....	56
III. FIKHİN OLUŞUMU VE TARİHİ DEVİRLER	61
A. Resulullah (ﷺ) Dönemi	61
B. Sahabe Dönemi	64
C. Tabiin Dönemi.....	66
D. Müçtehit İmamlar Dönemi (Olgunluk Dönemi)	67
1. Hanefî Mezhebi	71
2. Mâlikî Mezhebi	73
3. Şafîî Mezhebi	75
4. Hanbeli Mezhebi.....	76
E. İstikrar (Tahric-Taklit) Dönemi	78
F. Kanunlaştırma ve Yeni İçtihat Dönemi	81
IV. FIKİHTA HÜKÜMLER.....	82
A. Şer'î - Amelî Hükümler	82
1. Teklifi Hüküm.....	82
a. Dünyevî Maksadı Önceleyen Teklifi Hükümler.....	83
aa. İn'ikâd.....	83
bb. Sıhhat	83
cc. Butlân.....	83
dd. Fesâd	84

ee. Nefâz	84
ff. Lüzum.....	85
b. Uhrevî Maksadı Önceleyen Teklifî Hükümlere Göre Mükelleflerin Fiilleri.....	85
aa. Farz.....	85
bb. Vacib.....	86
cc. Mendub.....	86
dd. Haram.....	87
ee. Tahrîmen Mekrûh	88
ff. Tenzîhen Mekrûh	88
gg. Mubâh.....	88
2. Vad'î Hükümler	89
V. FIKHİN KONUSU.....	90
A. Genel Olarak	90
B. Hükümün Konusunun Şartları	90
C. Hükümün Konusunun Tasnifi	90
1. Genel Olarak.....	90
2. Allah Haklarını İlgilendiren Fiiller	91
3. Kul Haklarını İlgilendiren Fiiller.....	91
4. Karma Nitelikli Haklar.....	91
a. Ağırıklı Olarak Allah Haklarını İlgilendiren Fiiller.....	91
b. Ağırıklı Olarak Kul Haklarını İlgilendiren Fiiller	92
VI. FIKHİN KAYNAKLARI.....	92
A. Asli Deliller	93
1. Kitap	93
2. Sünnet.....	95
a. Rivayet Edilmesi Bakımından Sünnet.....	97
aa. Mütevâtir Haber	97
bb. Meşhur Haber	98
cc. Âhâd Haber (Haber-i Vâhid)	98
b. Resulullah'ın (ﷺ) Sıfatları ve Sünnetin Bağlayıcılığı.....	99
aa. Sünnet-i Hüda	99

bb. Sünnet-i Zevaid	99
cc. Hasâisu'n-Nebi	99
3. İcmâ	100
B. Fer'î Deliller	102
1. Kıyas	102
2. İstihsan	104
3. İstislah	108
4. İstishâb	110
5. Sedd-i Zerâi	111
6. Sahabî Kavli	113
7. Önceki Şeriatlar (Şer'u Men Kablenâ)	114
8. Örf	116
9. Medine Ehlinin Ameli	119

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FIKİH VE AHLÂK İLİŞKİSİ

Bir hadis	122
I. FIKHA GÖRE YASAMA ve AHLÂK İLİŞKİSİ	123
A. Fıtrat ve Fıkıh – Ahlâk İlişkisi	123
B. Asgari Ahlâkın Hukuk Kuralları ile Koruma Altına Alınması	124
C. İyilik, Samimiyet ve Niyetin Şekle Göre Öncelikli Olması	125
D. Eyleme Dönüşmeyen Düşünce ve Niyetlerin Önem Arz Etmesi	127
E. Bütün Fiillerde Dengeli Olunması	127
F. Eğitim, Denetleme ve Müeyyide Uygulama Mekanizmalarının Tesis Edilmesi	128
G. Kötülüğün Yaygınlaştırılmaması	128
H. İbâdât Alanının Öncelenmesi	129
I. Kötülüğü Def Etmenin, Menfaat Elde Etmekten Öncelikli Olması	129
İ. Kötülüğe Giden Yolların Kapatılması	130
J. Sorumlulukların Yetkilerden Öncelikli Olması	131
K. Adalet İlkesinin Her Alanda Benimsenmesi	131
L. Af Yolunun Tutulmasının Adaleti Sağlama Duygusuna Tercih Edilmesi	132

M. Kural Koyulurken Ahlâki Bakımdan Daha Düşük Seviyede Olanların Göz Önüne Alınması	134
II. AHLÂK ve MASLAHAT İLİŞKİSİ	134
III. YAPTIRIMI BAKIMINDAN FIKİH VE AHLÂK.....	138
IV. FAKİH ve AHLÂK.....	141
A. Fakih Tanımı.....	141
B. Fakihte Bulunması Gereken Temel Ahlâkî Özellikler.....	143
1. Müslüman Olmak ve İlim Sahibi Olmak.....	143
2. Âdil Olmak	143
3. Allah Teâlâ'ya Karşı Huşû İçerisinde Olmak.....	144
4. Hükümlerin Barındırdığı Ahlâki Değerleri Tespit Edebilmek.....	145
5. Kibirden ve Kendisini Öne Çıkarmaktan Uzak Durmak	145
6. Maddi Kaygılarla Hareket Etmemek.....	145
7. Muhatabın Yakınlığına Göre Fetvada Değişiklik Yapmamak	146
8. Mahremiyete Saygı Göstermek.....	146
9. Şeklî Tutarlılıkla Birlikte Ahlâkî Bütünlüğü Dikkate Almak.....	147
KAYNAKÇA	149

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselam
b.	: bin
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviri
der.	: Derleyen
ed.	: Editör
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
m.	: Madde
MAA	: Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye
MÜİFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
r.a.	: Radıyallahu anh
r.anha	: Radıyallahu anha
r.anhuma	: Radıyallahu anhuma
sy.	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik
ty.	: Tarih yok
vd.	: ve devamı

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLAR

Bir Hadis

“Bana Ebu Hayseme Züheyr b. Harb rivayet etti (Dedi ki): Vekî Kehmes’den o da Abdullah b. Büreyde’den o da Yahya b. Ya’mer’den naklen rivayet etti. (ح) Yine bize Ubeydullah b. Muâz el-Anberî rivayet etti. Bu hadis onundur. (Dedi ki): Bize babam rivayet etti. (Dedi ki): Bize Kehmes, İbni Büreyde’den o da Yahya b. Yâmer’den naklen rivayet eyledi. Yahya şöyle demiş:

“Basra’da kader hakkında ilk söz eden, Ma’bed el-Cühenî olmuştu. Bir ara ben ve Humeyd b. Abdirrahman el-Himyerî hac yahut umre yapmak üzere yola çıktık ve (kendi aramızda): Resulullah (ﷺ) ‘in ashabından bir kimseye rastlasak da şu heriflerin kader hakkında söylediklerini ona sorsak, dedik. Az sonra mescide girmekte olan Abdullah b. Ömer b. el-Hattab (r.anhuma)’ya tesadüf ettik. Ben ve arkadaşım, birimiz sağından birimiz solundan olmak üzere hemen etrafını çevirdik. Ben arkadaşımın sözü bana havale edeceğini anlayarak: “Yâ Ebâ Abdirrahman! Bizim taraflarda bir takım insanlar türedirdi. Bunlar Kur’an’ı okuyor ve ilmi araştırıyorlar.” dedim. (Ravi diyor ki): Yahya bu adamların hâllerini, kader diye bir şey tanımadıklarını hadiselerin Allah’ın hiçbir takdir ve malûmatı olmaksızın yeni yeni husule gelir, iddiasında bulduklarını anlattı. Abdullah (r.a.) şunları söyledi. O halde sen onlarla görüştüğün zaman kendilerine hemen haber ver ki, ben onlardan beriyim. Onlar da benden beridirler. Abdullah b. Ömer’in kendisine yemin ettiği Allah’a and olsun ki, onlardan birinin Uhud dağı kadar altını olsa da onu infak etse kadere inanmadıkça Allah onun infakını kabul eylemez. Abdullah (r.a.) sonra şöyle devam etti:

“Bana babam Ömer İbnü’l-Hattâb rivayet etti. Dedi ki:

Bir gün Resulullah’ın (ﷺ) yanında bulunduğumuz bir sırada anîden yanımıza, elbisesi bembeyaz, saçları simsiyah bir zât çıkageldi. Üzerinde yolculuk eseri görülüyor; bizden de kendisini kimse tanımıyordu. Doğru Nebî’nin (ﷺ) yanına oturdu ve dizlerini onun dizlerine dayadı. Ellerini de uylukları üzerine koydu.

Ve: "Yâ Muhammed, bana İslâm'ın ne olduğunu haber ver!" dedi. Resulullah (ﷺ): "İslâm: Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in de Allah'ın Resulü olduğuna şehadet etmen; namazı dosdoğru kılman, zekatı vermen, Ramazan orucunu tutman ve yol (külfetleri) cihetine gücün yeterse Beyt'i hac etmendir." buyurdu. O zât "Doğru söyledin." dedi. Babam dedi ki: "Biz buna hayret ettik. (Zira) hem soruyor hem de tasdik ediyordu."

"Bana imandan haber ver!" dedi. Resulullah (ﷺ): "Allah'a, Allah'ın meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve ahiret gününe inanman, bir de kadere, hayrına şerrine inanmandır." buyurdu. O zât (yine): "Doğru söyledin." dedi.

"Bana ihsandan haber ver!" dedi. Resulullah (ﷺ): "Allah'a: Onu görüyormuşsun gibi ibâdet etmendir. Çünkü her ne kadar sen onu görmüyorsan da o seni muhakkak görür." buyurdu.

O zât: "Bana kıyametten haber ver!" dedi. Resulullah (ﷺ): "Bu meselede sorulan sorandan daha âlim değildir." buyurdular. "O halde bana onun alâmetlerinden bari haber ver!" dedi. Nebî (ﷺ): "Cariyenin kendi sahibesini doğurması ve yalın ayak, çıplak, yoksul koyun çobanlarının bina yapmakta birbirleriyle yarış ettiklerini görmendir." buyurdu.

Babam dedi ki: Bundan sonra o zât gitti. Ben hayli bir müddet (bekledim) durdum. Nihayet Resulullah (ﷺ) bana: "Ya "Ömer! O sual soran zâtın kim olduğunu biliyor musun?" dedi. "Allah ve Resulü bilir." dedim. "Gerçekten o Cibril'di. Size dininizi öğretmeye gelmiş." buyurdular."¹

¹ Müslim, "İmân", 1.